

TIPURI DE ORNAMENTE ÎN MUZICA INSTRUMENTALĂ TRADIȚIONALĂ

TYPES OF ORNAMENTS IN TRADITIONAL INSTRUMENTAL MUSIC

VITALIE GRIB,

doctorand, Șef Catedră Muzică populară,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

CZU [780.8:780.614.332]:781.7(478)

[780.8:780.614.332]:781.68

Ornamentarea melodiilor în execuție violonistică în cultura tradițională românească are tangențe, în mare parte, cu ornamentica consemnată în muzica literată. Astfel vom avea de a face cu ornamentele clasice precum: apogiaturile simple, duble, triple, multiple, superioare și inferioare, trilul, mordentul superior și inferior, grupetul, glissando-ul, ș.a. Acestea, însă, sunt îmbogățite în interpretarea violonistică lăutărească prin diverse alte procedee, cum ar fi: apogiată glisată, trilul glisat, mordentul glisat, în fapt îmbinări ale procedeelelor cunoscute deja, dar aplicate într-o manieră particulară, precum și cu alte tehnici ornamentale. Tehnica violonistică populară, particularitățile procedeelelor de interpretare și transformările pe care le suferă vioara în mâinile instrumentiștilor de tradiție orală sunt izvorâte din necesitatea unei cât mai depline interpretări a melosului popular, fără a-i știrbi cu nimic bogăția conținutului și caracterul specific.

Cuvinte-cheie: ornament, tipologie, interpretare, clasificare, vioară, cultură tradițională, melos popular, lăutari

The ornamentation of melodies for violin in traditional Romanian culture has tangencies mostly with the ornamentation recorded in written music. Thus, we have to deal with classical ornaments such as: appoggiaturas, simple, double, triple, multiple, superior and inferior, the trill, the upper and lower mordent, gruppetto, glissando, etc. These are, however, enriched in the fiddlers' violin technique by various other methods, such as: sliding appoggiaturas, sliding trill, sliding mordent, in fact combinations of the procedures already known but applied in a particular manner, as well as other ornamental techniques. The folk violin technique, the peculiarities of the interpreting procedures and the transformations that the violin undergoes in the hands of the oral tradition instrumentalists stem from the need for a fuller interpretation of the popular melody, without diminishing its content richness and specific character.

Keywords: ornament, typology, interpretation, classification, violin, traditional culture, folk melody, fiddlers

Introducere. Se știe că vioara, instrument de împrumut, a îmbogățit patrimoniul muzical românesc imediat după pătrunderea sa în cultura tradițională încă din secolul al XVII-lea, iar din secolul al XVIII-lea, are prioritate în preferințele instrumentale ale muzicanților de meserie [1, p.14]. În prezent este un instrument solistic nelipsit în majoritatea formațiilor de muzică populară. Vioara, instrument de proveniență occidentală, se adaptează foarte repede culturii noastre tradiționale, fiind folosită așa cum a fost preluată sau în variante de construcție autohtonă. Deseori, pentru a imita alte instrumente populare românești, viorii i se schimbă acordajul obișnuit, în vederea obținerii anumitor sonorități. Aceste acordaje speciale ale viorii se numesc *scordatura* [2]. Lăutarii „strică” acordajul sau „drăsura” instrumentului pentru a realiza diverse efecte sonore, precum imitarea cimpoiului, pentru a executa melodii pe coarde duble sau pentru a facilita interpretarea unor melodii. Spre exemplu, o anumită scordatură se folosea și se folosește și astăzi, când se imită tic-tac-ul ceasului în cunoscuta melodie *Ceasornicul*. Acestea se utilizează și cu scopul de a putea executa o ornamentație bogată.

Diversitatea scordaturilor denotă inventivitatea și ingeniozitatea violonistului în a-și folosi instrumentul propriu, dar și în a demonstra profesionalismul. Acordaje diferite ale viorii în practica violonistică au fost consemnate în timpul culegerilor folclorice efectuate încă de cercetătorul Bela Bartók în perioada anilor 1909–1914.

Maniera inedită de execuție și de transmitere a muzicii din cultura orală a generat în timp forme particulare de interpretare. Fiecare lăutar-violonist folosea forme și tehnici de execuție inventate doar

de el, pentru a „potrivi” linia melodică pe parcursul discursului muzical. Ei caută să îmbogățească mijloacele de expresie artistică ale viorii prin diverse artificii. Tehnica violonistică populară, particularitățile procedeele de interpretare și transformările pe care le suferă vioara în mâinile instrumentiștilor de tradiție orală sunt izvorâte din necesitatea unei cât mai depline interpretări a melosului popular, fără a-i știrbi cu nimic bogăția conținutului și caracterul specific. Ornamentele sunt parte integrantă a acestei tehnici interpretative.

1. Ornamentarea melodiilor în execuție violonistică în cultura tradițională românească are tangențe, în mare parte, cu ornamentica din muzica literată. Astfel, vom avea de a face cu ornamentele clasice precum: apogiaturile, simple, duble, triple, multiple, superioare și inferioare, trilul, mordentul superior și inferior, grupetul, glissando-ul, ș.a. [3, p.839]. Ele, însă, sunt îmbogățite prin diverse alte procedee, precum: apogiatura glisată, trilul glisat, mordentul glisat, accente ritmice, - de fapt, îmbinări ale procedeele cunoscute deja, dar aplicate într-o manieră particulară.

În muzica folclorică ornamentica face parte din așa-zisele morfologii secundare, ne referim la studierea structurii elementelor minuscule muzicale. Istoria ornamenticii muzicale este legată, de fapt de istoria notației muzicale. Transcrierea melodiilor folclorice, surprinderea și fixarea grafică a unor elemente de detaliu, de rafinament ritmic și melodic, inclusiv ornamental, nu se poate vorbi decât după apariția și perfecționarea mijloacelor de înregistrare și redare sonoră, de la începutul sec. XX. În ceea ce privește o tehnică specifică de transcriere, ea se conturează, la noi în cel de al doilea deceniu al sec. XX, prin contribuția importantă a lui Constantin Brăiloiu și a discipolilor săi.

Chiar și astăzi, problema transcrierii este una dintre cele mai anevoioase și de mare responsabilitate, deoarece rezultatul notării furnizează, de fapt, materialul ce stă la baza analizelor și, implicit, a concluziilor științifice rezultate în urma acestor analize. Dificultățile țin, pe de o parte, de imperfecțiunea și subiectivismul auzului omenesc, iar pe de altă parte, de insuficiența sistemului semiografic clasic, ceea ce face ca fiecare cercetător să folosească, să inventeze uneori, semne grafice care să sugereze anumite realități sonore particulare.

2. Ornamente frecvent întâlnite. Ținând cont de aceste dificultăți ale transcrierii repertoriului, totuși, astăzi întâlnim în practica muzicală următoarele forme stabile de ornamente:

- Apogiatura, formată din una sau mai multe note care se scriu cu caractere mai mici, pe lângă nota principală a melodiei.

Există *apogiatură* simplă:

se execută

apogiatură dublă și triplă:

se scrie

se execută

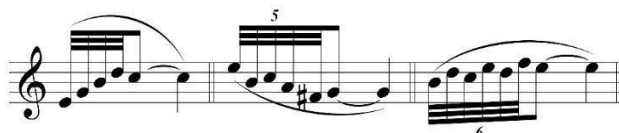

apogiatură multiplă:

se scrie

se execută

apogiatură lungă:

se scrie

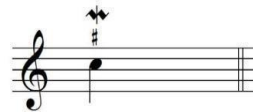
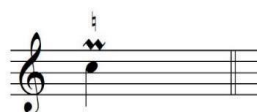

se execută

- *Mordentul* este o alternare rapidă a unei note reale cu o notă auxiliară superioară sau inferioară și revenirea la cea principală

Mordentul poate fi simplu (alcătuit din 3 note)

*superior**inferior*

și dublu (alcătuit din 5 note)

se scrie

- *Grupetul* este o formulă ornamentală alcătuită din 4 sau 5 sunete, în care alternează sunetul principal al melodiei cu treapta lui superioară și cu cea inferioară. Cel din 4 sunete începe cu nota vecină, iar cel din 5 sunete începe cu însăși nota principală.

Există grupet așezat deasupra unei note:

grupet superior:

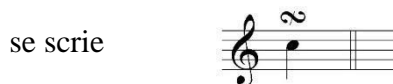
grupet inferior:

grupet superior:

grupet inferior:

grupet așezat între două note:

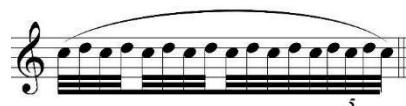

grupet cu alterații:

- *Trilul* este o alternare uniformă rapidă a notei principale cu vecina ei superioară. Se notează cu literele *tr*, deasupra sau dedesubtul notei principale a melodiei:

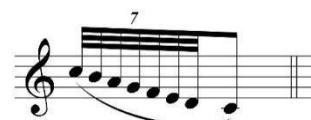
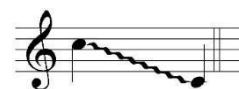
- *Arpeggiato* este un ornament constând din intonarea succesivă a sunetelor unui acord:

sau

- *Glissando* constă din alunecarea rapidă și egală de la o notă la alta a melodiei prin sunete intermediare. Se indică prin prescurtarea “gliss”, fie printr-o linie ondulată sau dreaptă așezată între cele două note extreme ale ornamentului:

- *Portamento* constă din purtarea legată a intonației de la un sunet la altul, printr-un șir de sunete vecine celor reale. Se notează printr-un legato cu indicația *port.*

- *Fioritura* se întâlnește la sfârșitul unei fraze muzicale sau a unei părți concluzive și constă din scurte pasaje melodice scrise cu note mici, care se plasează între două note principale ale melodiei.

3. Unele aspecte de interpretare a ornamentelor la vioară. Referindu-ne la modul de interpretare „al ornamentelor, două aspecte sunt evidente: toți lăutari, din toate zonele folclorice românești, se vor strădui să execute ornamentele cu maximă rapiditate, viteza execuției ornamentelor nu este influențată de tempo” [2, p.91]. Lăutarii încercau să execute ornamentele cât mai rapid posibil. Cu toate acestea, de cele mai multe ori, ornamentele sunt executate ritmic și ele coincid cu anumite accente ale arcușului, caz în care rolul lor capătă o importanță ritmică pe anumite sunete. Ornamentarea abundentă rapidă este totodată dovada unei tehnici mărunte avansate de interpretare, ceea ce îi reprezenta pe cei mai faimoși lăutari. Evidențiem în continuare unele particularități ale execuției ornamentelor în repertoriul violoniștilor de tradiție orală.

Trilul inferior la secundă mică cu o frecvență redusă a degetului mic (degetul 4) al mâinii stângi în execuția diferitelor melodii populare are ca rezultat o mobilitate mai redusă a acestuia. Desigur, instrumentistul va alege de multe ori execuția aceluși sunet cu ajutorul coardei libere, în loc de folosirea greoaie a degetului mic în poziția I-a. De cele mai multe ori, această metodă de înlocuire dă rezultate, însă nu poate fi utilizată întotdeauna. Este vorba de cazul particular al ornamentării cu tril a sunetului prins pe coardă cu degetul 3 în alternanță obligatorie cu degetul 4. Interpretul popular a găsit o soluție pentru rezolvarea ingenioasă a acestei situații, alternând degetul 3 cu degetul 2 în loc de 4. Desigur, rezultatul sonor este altul, însă este unul apropiat, având în vedere faptul că degetul 3 care constituie baza trilului se regăsește în alternanța 3–2, și putem considera că avem de-a face cu un tril care începe cu nota superioară. Trilul, executat foarte rapid, va ascunde urechii substituția făcută, impresia generală fiind una de normalitate.

Flageoletul — folosit frecvent în tehnica violonistică populară, acolo unde, degetele instrumentistului sunt insuficiente pentru executarea unor pasaje mai complicate din punct de vedere tehnic. Astfel, pentru obținerea sunetului mi^3 pe coarda Mi în poziția a III-a fixă, el întinde degetul 4 în extensie superioară și fără să mai apese coarda, numai prin atingere de suprafață va obține un *flageolet* ce produce sunetul mi^3 , acest procedeu evitând urcarea mâinii stângi în poziții superioare, acolo unde nesiguranța generată de necunoaștere poate da rezultate slabe.

Utilizarea frecventă a coardelor libere — procedeu foarte utilizat și la îndemâna tuturor, simplifică execuția melodiilor, fără a mai apela la același, mereu neexperimentat deget mic (4), a cărui dexteritate scăzută este justificată de nefolosirea lui uzuală în viața obișnuită ca deget independent. Inconvenientul acestui tip de interpretare se reflectă cu predilecție la mâna dreaptă, cea care conduce arcușul, prin faptul că de foarte multe ori, pentru un singur sunet, muzicianul trebuie să schimbe planul corzilor, al întregii mâini, antebraț și braț drept odată cu arcușul ce trebuie să atace dintr-un alt unghi, și pentru o fracțiune mică de timp, o altă coardă. Toate aceste schimbări ar putea fi evitate dacă, instrumentistul ar utiliza degetul 4 pe aceeași coardă. Însă specificul instrumental și originalitatea execuției ar avea de suferit.

Concluzii. Așadar, această situație, explică foarte bine de ce instrumentistul popular este dependent într-o mare măsură de poziția I-a a mâinii stângi. Orice alte combinații de digitație l-ar încurca foarte mult, neavând la îndemână posibilitatea utilizării coardelor libere. Printre modalitățile deosebite de interpretare la vioara populară există câteva proprii unor instrumentiști tradiționali, ce vin să ateste inventivitatea unor muzicieni în a-și atrage publicul prin obținerea de sunete pe vioară în maniere

deosebite, spectaculoase. Includerea de către lăutari a unei varietăți incredibile de ornamente alcătuite din *grupetto*, *apogiaturi* și *mordente* combinate, transformau melodia într-o dantelă fină, înflorată. Valoarea unui violonist era apreciată prin iscusința lui de a folosi această înfrumusețare.

Referințe bibliografice

1. SILAGHI, N. *Vioara în muzica tradițională românească din Transilvania*. Cluj-Napoca: [s.n.], 2009.
2. ALEXANDRU, T. *Instrumentele muzicale ale poporului român*. București: Editura Muzicală, 1958.
3. GIULEANU, V. *Tratat de teoria muzicii*. București: Editura muzicală, 1986.